

ПОСТАНАК ОХРИДСКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ*

Цела епоха којој припада постанак охридске царевине и оснивање охридског патријархата још увек није довољно расветљена а томе је узрок велика оскудица у изворима. Ова околност учинила је да су по овом питању поникле разне хипотезе и теорије које су међу собом противуречне и не слажу се ни у питању оснивача, ни времена, ни начина оснивања. Као поуздано може се сматрати то да је са постанком охридског царства постао и охридских патријархат који под овим именом постоји докле и само царство, тј. чим је охридску царевину освојио Василије II „Бугароубица“ 1018 г. односно 1019 г. коначно, учињен је крај патријархату. После ове године охридски патријархат не постоји, али на место њега имамо охридску архиепископију. О охридском царству, његову постанку и егзистенцији зна се много више но о патријархату, чији је постанак обавијен још увек неизвесношћу.

О самом постанку охридског патријархата имамо две теорије које су створене још у ередњем веку и које нису постале истовремено, већ је једна старијег, а једна млађег порекла. Прва, ставија теорија постала је у исто време са постанком охридског патријархата и охридског царства. Друга, млађа, јавља се доцније после пропасти царства када су Грци завладали охридском царвином.

По првој теорији охридска патријаршија постала је од бугарске патријаршије у Дрстру или Доростолу и била је исто што и бугарска патријаршија.

*) Литература:

H. Gelzer: Der Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902.

Д-р Божидар Прокић: Почетак Самуилове владе. Глас С. К. А. 64. — Постанак једне словенске царевине у Македонији у Хв. Глас С. К. А. 76—1908 г. стр. 213—307.

Стојан Новаковић: Охридска архиепископија у почетку XI в. Глас С. К. А. 76—1908 г. стр. 1—62.

Д-р Божидар Прокић: Први охридски архиепископ Јован. Глас С. К. А. 88—1911 г. стр. 267—313. — Постанак охридског патријархата. Глас С. К. А. 90—1912 г. стр. 175—267.

Иванъ Снѣггаровъ: История на охридската архиепископија I. Софија 1924 г.

D. N. Anastasjević, L'hypothèse de la Bulgarie occidentale. L'art byzantin chez les Slaves. Les Balkans, I-er recueil. Paris 1930 стр. 20—36.

По другој, млађој теорији, охридска патријаршија или архиепископија потпуно је идентична са архиепископијом Прве Јустинијане, тј. са оном аутокефалном архиепископијом коју је још Јустинијан I (527—565) основао у месу свога рођења Првој Јустинијани 535 г.

И једна и друга теорија врло су значајне за историју охридске патријаршије, односно архиепископије.

Ова старија теорија постала је свакако у исто време кад и теорија, по којој је Македонско Царство, које је Самуило основао у Охриду, идентично са Бугарским Царством које су основали цареви Симеун и Петар у Великом Преславу у подунавској Бугарској. Ова теорија постала је око 990 г. дакле у време, када је постала нова бугарска царевина и нов бугарски патријархат, који су се знатно разликовали од старе бугарске царевине и патријаршије. Док су у састав старе бугарске царевине и патријаршије улазили сви Бугари, а само један део словенских племена на Балкану, дотле су у састав нове улазила сва српска и готово сва западна словенска племена и један већи део Бугара. Престоница старе патријаршије био је Дрстар а нове Охрид, због чега ћемо ову нову називати охридском патријаршијом.

Да бисмо боље разјаснили нову теорију морамо укратко изнети политичке прилике крајем X века. 971 г. цар Јован Цимисхије, освојивши преславску бугарску царевину, укинуо је бугарску патријаршију у Дрстру, деградирао је на епископију и подложио цариградском патријарху. Дрстарска патријаршија сели се из Дрстра, уклањајући се пред освајачем и одлази у Средац или Софију. Одатле, услед опасности од византиске војске, сели се у југозападну Македонију у град Воден, а затим одлази на север у Меглен. Одавде одлази у Преспу па тек онда у Охрид, где ју је затекао цар Василије 1019 г. На основу ове сеобе створена је ова старија теорија о идентичности охридске патријаршије са бугарском дрстарском. Ова теорија замењена је другом, по којој је охридска архиепископија или патријаршија идентична са негдашњом архиепископијом Првом Јустинијаном основаном у Првој Јустинијани 535 г. Ова нова теорија трајала је све до 1767 г. тј. до коначног укидања охридске архиепископије. Историја ове нове теорије није довољно расветљена, нарочито не зна се када је поникла а када је опште

примљена. Захарије фон Лингентал¹ који је први опширно писао о овој теорији мисли да је се она појавила тек у XIII в. Ово мишљење заснива на томе, што је за време од 2 века, колико је бугарска архиепископија била под византском влашћу, она верзија о њеном постанку и пређашњој бугарској владавини на њеној територији могла готово ишчезнути, јер је, после латинског освојења Цариграда и тешког стања у земљама између Солуна и Драча, положај охридске архиепископије постао мало необичан. Услед свега овога у XIII в., по Лингенталову мишљењу јавља се ова нова теорија по којој оне привилегије које је Јустинијан I новелама 11 и 131 дао архиепископији Прве Јустинијане, важе и за охридску архиепископију. По његову мишљењу ову је теорију измислио неки клирик охридског архиепископа. Истога је мишљења и Е. Голубински² који постанак ове теорије ставља на крају XII в. или почетком XIII в. у време када је основана бугарска архиепископија у Трнову 1185 г. и када се по његову мишљењу постанак охридске архиепископије показао без свакога разлога. Хајрих Гелцер³ држао се раније овог мишљења, а сада износи да се ова теорија појавила у половини XII в. у доба охридског архиепископи Јована Комнена, јер се он први почео потписивати још и архиепископом Прве Јустинијане. Гелцер ово мишљење заснива на томе што су Комнени волели да стварају нове титуле, Насупрот њима Д-р Божићар Прокић⁴ наводи да се ова новија теорија појавила још у почетку XII в. Прокић ово доказује на основу бечког рукописа Скиличине Хронике, где се налази један додаток, у коме се каже да је цар Василије II утврдио охридску архиепископију аутокефалном, јер је из

¹ Zacharie von Lingenthal: Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Kirche, u. Mémoires de l'Académie des Sciences de St.-Petersbourg VII-e série tome VIII, № 3, 1864 г. стр. 25—26.

² Е. Голубински: Краткий очеръ истории православныхъ церквей. Москва 1871, стр. 111.

³ Heinrich Gelzer: Ungedruckte und wenig bekannte Bistämerverzeichnisse der orientalischen Kirche, Byz. Zeitschrift II. стр. 40—41. и Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902 г. стр. 9.

⁴ Д-р Б. Прокић: Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes. Cod. Vindob. 74. München 1906 г. стр. 35, додаток 57; Исти, постанак охридског патријархата. Глас С. А. К. 90. — 1912. г. стр. 188.

уредаба цара Јустинијана сазнао да је бугарска архиепископија исто што и Прва Јустинијана. По овоме би ова теорија водила порекло још од 1019 г., али овај додатак не слаже се са Василијевом другом повељом, у којој он, како ћемо доцније видети, наглашава са којих разлога даје охридској архиепископији аутокефалност. Чињеница што писац овог додатка приписује ову нову теорију Василију II казује да је од 1018 г. до 1118 г. стара теорија изгубила свој првобитни значај и да се почела стварати нова теорија. По свему изгледа да се нова теорија појавила у доба између 1018 и 1118 године и да њена појава није директна последица одвајања српске и бугарске цркве од охридске архиепископије, како мисле Лингентал и Голубински, нити је пак дело принца из династије Комнена како Гелцер мисли. Узрок постанку нове теорије треба тражити у политичким приликама пређашње охридске царевине. Још за живота цара Самуила почела је његова држава територијално да опада због нападаја Василија II а после његове смрти 1014 г., када је на престо дошао Јован Владислав, Василије II је све дубље продирао у охридску царевину да је најзад 1018 г. и сасвим освоји. Као последицу овога имамо уговор између Василија II и патријарха Јована који као изасланик царице Марије удове Јована Владислава излази у сусрет Василију и код Струмице склапа са њим уговор по коме охридска архиепископија добија аутокефалност и самосталност.¹ Не зна се какве су биле одредбе уговора али се из доцнијих догађаја види да је цар Василије пристао на све услове који су му предложени а који се односе на аутономију освојене земље и охридске цркве. Овој другој то је потврдио и трима повељама. Охридска црква добија аутономију и постаје потпуно независном од цариградског патријарха као што је и дотле била, она је и даље и под византиском влашћу одржала свој словенски карактер и све до смрти архиепископа Јована (1037 г.) била је чисто национална организација. Да је приликом овога уговора важну улогу играла прва теорија о идентичности охридске патријаршије са дрстарском видимо и по томе што цар Василије II у својим трима повељама које је издао на

¹ Б. Прокић: Први охридски архиепископ Јован. Глас. С. К. А. 88 (1911) г. 86 стр.

захтев архиепископа Јована, нарочито у другој повељи, наглашава да ове повластице даје охридској архиепископији само на основу ове идентичности њене са бугарском патријаршијом. Према овоме видимо да се архиепископ Јован, и ако Словен, послужио овом теоријом само да би спасао своју архиепископију. После смрти архиепископа Јована који је био последњи Словен на овој столици долази за архиепископа Грк Леон који почиње са грцизирањем охридске архиепископије. Овај рад наставили су и његови следбеници, већином Грци, који се нису могли помирити са старом бугарофилском теоријом. Природно да се међу њима нашао неки клирик који је измислио ову нову теорију. Према томе не може бити сумње да се нова теорија појавила после 1037 г., после смрти архиепископа Јована. Она се свакако појавила у средини XI или најдоцније у другој половини овога века, за време архиепископа Леона и његових следбеника. Да би ову нову теорију измирили са старом они су бугарској дрстарској архиепископији доводили порекло од Прве Јустинијане, као што се види у Додатку писаном 1118 г. Охридска архиепископија ни 1118 г. није званично узела назив „Прве Јустинијане“ већ се и даље потписивала „Бугарска архиепископија“. Ово први прекида Јован Комнен и тако видимо да је нетачно оно Гелцерово мишљење о добу постанка ове теорије. Из свега овога по мишљењу Прокићеву можемо извести закључак да је охридски патријархат постао независно од дрстарске патријаршије и од архиепископије Прве Јустинијане. Према томе о тачности ових двеју теорија, у којима се говори о некој идентичности између охридске патријаршије с једне стране и дрстарске патријаршије и архиепископије Прве Јустинијане с друге стране, не може бити говора јер су обе ове теорије створили сами охридски патријарси и архиепископи само зато да би сачували самосталност и аутокефалност своје црквене области у доцнијим годинама, када је охридска царевина уништена. Ово се најбоље види из саме различности у теоријама, која је дошла услед различитих политичких прилика у охридској држави после пропасти. јер је прва теорија створена око 990 г. тј. онда када је Самуилу требало признање охридског патријархата и самосталности охридске цркве од осталих цркава. Друга, млађа теорија поникла је у другој

половини XI в. када је смрћу цара Василија II и архиепископа Јована понова била угрожена аутокефалност охридске цркве од цариградског патријарха и околних митрополита, Услед дуже владавине Грка она прва теорија губила је свој значај традиције о бугарском пореклу а сем тога ова теорија могла је бити сада од штете по охридску цркву. Тако су тадашњи грчки архиепископи у Охриду измислили ову нову теорију да би сачували своју независну црквену територију. Ова нова теорија остаје све до 1767 г., до потпуног укидања охридске архиепископије, и за све то време она је сачувала самосталност и аутокефалност охридској архиепископији. Ни једна теорија не казује нам тачно историју постанка охридске архиепископије, јер су обе створене са тенденцијом да се свчува самосталност охридске цркве. Али се кид поузвано може узети да је охридска архиепископија постала самостална у охридској царевини и да је творевина охридских царева. Кад је Самуило основао царевину и хтео да се зацари, њему је био потребан патријарх, који ће га венчати царском крупом, јер је у средњем веку царство и патријарштво ишло једно с другим. Тако је у време цара Симеуна постало бугарско царство и патријарштво, тако и код нас за време цара Душана. Једина разлика је што су Самуилова патријаршија и царство носили име бугарско, које није одговарало етнографском саставу његове државе. Ово име није више било национално као за време дрстарске патријаршије и преславске царевине. А овај се назив појавио само услед тога што је Самуило, у жељи да наследи целу бугарску царевину и завлада њоме као наследник бугарских царева, назвао своју царевину бугарским именом. Услед овога назива измишљена је и теорија о идентичности охридске архиепископије са дрстарском.

Иван Снегаров у својој књизи „Историа на охридската архиепископија“ стр. 10, буни се противу овога Прокићева доказивања и износи да су охридска архиепископија и царевина заиста продужетак бугарске дрстарске патријаршије и преславске царевине. Да није тако, зашто би Самуило, за кога је Прокић казао да је Словенин, близак Србима, а не Бугарима, своју државу и патријаршију назвао бугарском, а не Србијом или српском патријаршијом када је за то имао разлога, јер је било више српских племена. Снегаров даље

каже да је Самуило, дајући бугарско име својој патријаршији и царевини, тим актом не само доказао своју националност, већ и начин на који су оне постале. На основу оваквог назива охридске авхијепископије и оне сеобе бугарске патријаршије из Дрстра у Охрид Снегаров закључује да је охридска архиепископија само продужетак бугарске патријаршије основане од цара Симеуна и признате од цариградског патријарха за владе бугарског цара Петра. Да је ово историски факат, каже Снегаров, потврђују и повеље Василија II, јер он у повељи наглашава да охридској архиепископији даје самосталност само на основу тога што је идентична са дрстарском патријаршијом. И Хајнрих Гелцер у свој књизи¹ грешни јер сматра охридску архиепископију идентичном са дрстарском патријаршијом и наводи да је митрополија охридска дошла из Дрстра у Охрид, где је зет Лекапенев Петар био проглашен за патријарха. По Гелцеру Петар је био први охридски патријарх. Као што видимо мишљење Гелцера и Снегарова погрешно је, јер, да је охридски патријархат заиста продужетак дрстарског, са којих разлога га није Самуило преместио у Дрстар који је био у његовим рукама и у коме је патријаршија била ранија? Ово је најбољи доказ да је Самуило основао охридску патријаршију потпуно самостално и независно од дрстарске, као што му је и царевина била независна од раније бугарске царевине. Јер да су царевина и патријаршија биле само продужетак Самуило сигурно не би узео Охрид за царску и патријаршиску престоницу, већ би узео раније бугарске престонице Велики Преслав за царску и Дрстар за патријаршиску, јер су обе биле под његовом влашћу. Надаље различност двеју теорија потпуно побија мишљење Снегарова, Гелцера и других и доказује неоснованост њиховог мишљења.

Као што видимо охридска патријаршија претрпела је многе промене: прво у титули и имену, јер је од 1018 г. сведена на чин архиепископије са називом „Бугарска архиепископија“. Доцније се звала „Архиепископија Прве Јустинијане и целе Бугарске“ или „Архиепископија Прве Јустинијане, Охрида и целе Бугарске“ или још „Патријаршија и архиепископија Прве Јустинијане, Охрида и целе Бугарске“. Даља је промена била у обиму који је 990 г. био највећи,

¹ Heinrich Gelzer: Der Patriarchat von Achrida Leipzig 1902 г. стр. 3.

а већ 996 г. он се смањује да 1018 и 1019 г. постигне приближну величину какву је имао 990 г.

Значај охридске патријаршије за нашу историју необично је велик, јер је она била прва патријаршија која је окупила сва српска, и велики део западних словенских племена у једну велику верску заједницу. Она, истина, није носила српско име, али је њен задатак био да у словенском духу шири, утврђује и чува хришћанство међу својим вернима у опште. Охридска патријаршија за читав век и по била је средиште целог црквено-просветног живота балканских Словена и успела је да развије доста живу акцију на стварању словенске књижевности и културе. Доцније је Византија онемогућила развитак словенске културе у овим областима и почела је да их јелинизује.

Милица Р. Пејковић

канд. философије